KADER

Orgaan voor functionarissen van het Humanistisch Verbond

3e JAARGANG - JANUARI-FEBRUARI 1960 NR. 1

INHOUD

DE GEMEENSCHAP
De korenmaat 1
De brochuretafel 2
Op de agenda plaatsen 3
Reglementswijziging 3
We gaan vooruit 4
De volkstelling 1960 4
GEESTELIJKE VERZORGING
Volwassenheid 10
Ziekenbezoekconferentie 13
De problemen van de ouderdom 14
Nieuws uit en om de arbeiderskampen 17
Uit de belevenissen van een raadsman 17
DE STEMVORK
Wat verwacht de spreker van de gemeenschap 19
Boekrecensie 21
Varia ex cathedra 22

KADER

ORGAAN VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND
INHOUDENDE

I DE GEMEENSCHAP

RUBRIEK VOOR DE GEMEENSCHAPSFUNCTIONARISSEN
REDACTIE: W. COENDERS, BRINKGREVERWEG 111, DEVENTER, TELEFOON 06700—5452

II GEESTELIJKE VERZORGING

RUBRIEK VOOR DE GEESTELIJKE RAADSLIEDEN EN HUN MEDEWERKERS
REDACTIE: MEVR. D. HEROMA-MEILINK, PLESMANSINGEL 6, AMSTELVEEN, TEL. 02964—4322

III DE STEMVORK

RUBRIEK VOOR DE SPREKERS
REDACTIE: W. C. KOPPENBERG, MINERVALAAN 66 I, AMSTERDAM-Z., TELEFOON 020—718531

ADMINISTRATIE: OUDEGRACHT 152, UTRECHT, TELEFOON 030—10163

De Gemeenschap

RUBRIEK VOOR DE GEMEENSCHAPSFUNCTIONARISSEN

DE KORENMAAT

Regelmatig ontvangt het Centraal Bureau — en daardoor ook de redactie van deze rubriek — van veel gemeenschappen — helaas niet van alle — enkele exemplaren van de verzonden circulaires, gemeenschapsblaadjes e.d.
Wie van al deze publicaties in meer of minder uitgebreide vorm kennis neemt, krijgt — vooral de laatste tijd — de indruk dat het gemeenschapswerk steeds meer verscheidenheid gaat vertonen.
Enkele voorbeelden:
Een bustocht langs oude stadjes, huiskamerbijeenkomsten van allerlei soort en slag, gesprekken met andersdenkenden, bijzondere belangstelling voor de stijl van de bijeenkomsten, aandacht voor moderne poëzie, muziek en beeldende kunst, bijeenkomsten op zondagmiddag, instuifavonden, een Darwin-weekend.
Deze ontwikkeling is bijzonder verheugend. We kunnen niet anders dan grote waardering hebben voor de gemeenschapsbesturen, die op deze wijze het gemeenschapswerk levendig en aantrekkelijk maken. Ieder, die enigszins op de hoogte is, weet hoeveel moeite en zorg moet worden besteed om iets anders en iets beters dan het bekende patroon te realiseren. Slechts een fractie van deze moeite en zorg is nodig om de collega's in de andere gemeenschappen mee te laten delen in de verkregen ervaringen en inzichten. Dat kan namelijk door een kort artikeltje, waarvoor in „Kader" altijd plaats is.
Wonderlijk eigenlijk dat de bestuurders, die in hun werk blijk geven van initiatief en ideeën, van „Kader" als orgaan van gedachtenwisseling zo weinig gebruik maken. Humanistische bescheidenheid?
Hoe het ook zij, laat men zijn licht niet onder de Korenmaat houden.
Als ieder bijdraagt — hoe bescheiden ook — kan „Kader" er slechts bij winnen en het Kader trouwens ook.

DE BROCHURETAFEL

Er zijn maar weinig gemeenschappen, waar men op de bijeenkomsten niet ergens een tafel met onze brochures vindt. Het bestuurslid, dat daarvoor de zorg op zich heeft genomen, sjouwt regelmatig met zijn tasje naar de zaal en verzorgt zo goed mogelijk en soms met enige artisticiteit zijn winkeltje. Sommigen gaan zelfs zover, dat ze de bezoekers er opmerkzaam op maken en hun waar met overtuiging aanpraten.
Tot zover is alles dus in orde, al kost het wel eens moeite een lid te vinden die dit karwei voor zijn rekening wil nemen. Het is een baantje, dat de meesten niet erg aanlokt, want je kunt er zo weinig van maken. Van je voorganger krijg je een pak, meestal nogal beduimelde boekjes, met enige moeite slaag je er ook wel in te weten te komen, wat ze kosten en dan ga je, elke keer maar weer opnieuw die last op en neer sjouwen, uit- en inpakken en, als het heel erg meevalt, smaak je het genoegen, ook wel eens iets kwijt te raken. Bijzonder inspirerend is het inderdaad niet.
Bij mijn bezoeken aan gemeenschappen, heb ik de gewoonte zo'n brochuretafel te bekijken. Waarom weet ik eigenlijk niet, ik ken al die uitgaven wel, maar vermoedelijk hangt het samen met mijn leeshonger, die geen bedrukt stukje papier ongemoeid kan laten. Ik ben de laatste tijd echter met nog meer belangstelling gaan kijken, omdat het opvallend is, dat er van onze nieuwe uitgaven zo weinig door de gemeenschappen wordt afgenomen. Dat komt beslist niet, omdat die brochures niet deugen, integendeel. Maar ik kom ze slechts sporadisch in de gemeenschappen tegen en bij informatie blijkt dan dikwijls, dat men nog een grote voorraad van de oude uitgaven heeft, die men eerst wil opruimen. Dat is natuurlijk een loffelijk streven, alleen, men moet wel een enorme optimist zijn om te geloven, dat voor die oude, min of meer versleten exemplaren nog eens kopers zullen opdagen. Het is eigenlijk roerend om te zien, hoe dezelfde boekjes elke keer weer met zorg worden uitgestald, terwijl het allang winkeldochters zijn geworden, die men met de meeste spoed van de hand moet doen. Dezer dagen trof ik ergens een paar brochures aan, waarvan ik nog nooit had gehoord. Het waren geen uitgaven van het Verbond, ze waren al meer dan tien jaar oud en de inhoud had met het humanisme weinig van doen. Toen ik informeerde wat ze daar deden, wist niemand het me te vertellen. Ze waren waarschijnlijk jaren geleden eens door een spreker achtergelaten, tussen de rest terecht gekomen en elke brochurehandelaar had ze van zijn voorganger overgenomen en stalde ze weer uit. Dit is misschien een extreem voorbeeld, maar me dunkt dat het een waarschuwing voor ons moet zijn, om zo af en toe de inventaris eens op te maken. En dan de zaak verversen, wat niet meer gaat, eruit en als pakket bij opbod of zoiets op een gezellige avond van de hand doen. En dan niet te veel aandacht besteden aan het gemurmureer van de penningmeester, dat er zo veel geld in zit, want als die zijn vak verstaat, heeft hij, net als een zakenman, zijn voorraad al lang afgeschreven. Wat men er dan voor krijgt, is pure winst.
Het zou misschien goed zijn, als elk bestuur de brochuretafel niet meer als een privé-aangelegenheid van de betreffende bestuurder ging beschouwen, maar begreep dat een beweging als de onze voortdurend geschriften, niet alleen moet uitgeven maar er ook voor moet zorgen, dat ze ge-

lezen worden. En dat worden ze, als we o.a. onze brochuretafel niet tot een verzamelplaats van steeds weerkerende titels maken, maar elke keer, als er iets nieuws verschijnt, daar bijzonder de aandacht op vestigen. Van de nieuwe brochure van Van Praag „De dag ligt nog voor ons" behoort een fikse stapel, op een opvallende plaats geëtaleerd, aanwezig te zijn. Bouwt u eens een aantrekkelijke etalage op, zodat uw bezoekers nieuwsgierig worden, wat die brochurehandelaar nu weer heeft uitgekuurd. U gaat maar eens kijken bij een goede boekhandel, daar kunt u altijd wat van leren.

P.

OP DE AGENDA PLAATSEN

In het vorige nummer is er op gewezen, dat er in dit blad wel eens stukjes worden opgenomen, waarbij de mening van de besturen gevraagd wordt. Soms is het ook gewenst, er aan het Centraal Bureau op te antwoorden, omdat men in Utrecht graag wil weten hoe er in de gemeenschappen over wordt gedacht.
Uit de reeds verschenen nummers hebben we nu twee artikeltjes opgevist, waaraan de besturen nog eens aandacht moeten besteden, zodat het wel gewenst is ze op de agenda van de bestuursvergadering te plaatsen. Het betreft hier: „Een proef met de bandrecorder" en „Humanistische vorming", beide opgenomen in nummer 3 van mei-juni 1959. Misschien willen de secretarissen ze nog eens doorlezen en er, na bespreking, op antwoorden.

REGLEMENTSWIJZIGING

Het Hoofdbestuur van het Humanistische Verbond besloot in zijn vergadering op 28 november 1959 tot het wijzigen van lid 1 van artikel 6 van het Reglement voor Gewesten en Federaties en dit in het vervolg als volgt te lezen:

1. De geldmiddelen van het gewest bestaan uit ten minste 2½ % *van het contributie-inkomen* van de aangesloten gemeenschappen, benevens een jaarlijks door het hoofdbestuur vast te stellen aandeel uit een centraal gewestfonds, waarin uit de centrale kas 2½ % *van het contributie-inkomen* van de gemeenschappen en 5 % *van de contributie* van de algemene leden gestort wordt.

Toelichting:
Door het congres in 1956 is artikel 20 van het Huishoudelijk Reglement (contributieregeling) gewijzigd en hierbij is de term „contributie-inkomen" ingevoerd (in lid 5). Het contributie-inkomen van een gemeenschap is maatstaf voor de afdracht. Verzuimd is toen tegelijkertijd ook lid 1 van artikel 6 van het Reglement voor Gewesten en Federaties te wijzigen en ook hier voor de bepaling van de afdrachten uit te gaan van het contributie-inkomen van de gemeenschappen.

WE GAAN VOORUIT, ZIJ HET MOEIZAAM

Een beweging als de onze dient voortdurend te groeien. Dat is nodig, niet alleen uit prestigeoverwegingen, maar ook, omdat het noodzakelijk is, dat de voortdurende toename van het werk gedragen wordt door een zich steeds uitbreidend ledental. Vandaar dan ook, dat het hoofdbestuur bij herhaling de gemeenschappen heeft gevraagd de ledenwinning niet te verwaarlozen en, wat misschien net zo belangrijk is, er voor te zorgen, dat grondig wordt nagegaan, of aan bedankjes niet wat valt te doen.
Het is verheugend, dat er in het gehele jaar 1959 een, zij het langzame, toename van het ledental valt te constateren. Over de eerste helft van het jaar hebben we in Kader van sept./okt. de cijfers afgedrukt en hieronder volgt de tweede helft, met uitzondering van december, want dat weten we op dit ogenblik nog niet.

maand	toetredingen	afvoeringen	nettogroei	totaal van ledental
31-12-1958				11.031
31- 7-1959				11.321
augustus	24	11	13	11.334
september	96	29	67	11.401
oktober	63	52	11	11.412
november	99	56	43	11.455

Men behoeft geen statisticus te zijn, om te constateren, dat het kolom twee is, die remmend werkt. Over de toetredingen kunnen we beslist niet ontevreden zijn, vooral een groei in de stille zomermaanden is iets, wat we in vorige jaren vrijwel nooit hebben meegemaakt. Naar onze mening danken we dit voor een deel aan de activiteiten voor de Luisterkring. Maar die afvoeringen, die liggen ons zwaar op de maag. Van het totaal van 148 afvoeringen over die vier maanden, waren er 32 wegens overlijden en 6 wegens vertrek naar het buitenland. Dan blijven er nog 110 over waarvan we de reden niet weten.
We zien met enige zorg december naderen, want dan komt blijkbaar een groot aantal mensen tot de ontdekking, dat het Verbond hen niet heeft gegeven wat ze er van verwacht hebben. Het lijkt ons gewenst, dat we daar in het nieuwe jaar eens extra onze aandacht aan besteden.

DE VOLKSTELLING 1960

Op 2 en 3 mei 1960. zal in Nederland een algemene volkstelling worden gehouden. Deze volkstellingen vinden in de regel om te tien jaar plaats, alleen door de tweede wereldoorlog kwam hierin wijziging. Na de elfde volkstelling in 1930 werd pas weer in 1947 een algemene volkstelling gehouden, en nu zal dan de dertiende in 1960 plaats vinden.
Wat het Humanistisch Verbond als levensbeschouwelijk genootschap bij de op handen zijnde volkstelling uiteraard in de eerste plaats interesseert, is de uitkomst op de vraag, die over de levensbeschouwelijke gezindheid gaat.

De gezindten in percenten

Hieronder laten wij een overzicht volgen van de opgaven van de kerkelijke gezindte in procenten bij de Nederlandse volkstellingen, samengevat in enkele groepen:

Datum	Protestant (alle denominaties)	Rooms-katholiek (in 1830 en 1840 incl. Oud-kath.)	Israëliet (Ned. en Portugees)	Overige gezindten en onbekend (1830 tot 1869 incl. geen gezindte)	Geen gezindte
1- 1-1830	59.11	38.99	1.78	0.12	
1- 1-1840	59.58	38.47	1.83	0.12	
19-11-1849	59.69	38.15	1.92	0.24	
31-12-1859	60.65	37.14	1.93	0.28	
1-12-1869	61.27	36.53	1.90	0.30	
31-12-1879	61.52	35.86	2.04	0.27	0.31
31-12-1889	60.47	35.39	2.15	0.51	1.48
31-12-1899	60.11	35.07	2.04	0.51	2.26
31-12-1909	56.92	35.02	1.81	1.28	4.97
31-12-1920	53.29	35.61	1.68	1.63	7.78
31-12-1930	45.99	36.42	1.41	1.75	14.43
31- 5-1947	42.50	38.50	0.15	1.81	17.04

De vraagstelling

Bij de elfde volkstelling (1930) luidde de vraag terzake van de levensbeschouwelijke gezindheid:

a. Behoort hij tot een der aan ommezijde vermelde kerkgenootschappen of zelfstandig kerkelijke gemeenten? (Ja of neen);
b. Zo ja, tot welk of welke?
c. Behoort hij bovendien of uitsluitend tot enige andere godsdienstige gemeenschap, niet aan ommezijde vermeld?
Zo ja, tot welke?

Toelichting

Wat de invulling voor kinderen betreft, zij medegedeeld, dat de kerkelijke gezindte van de vader wordt geacht, die van het kind te zijn, indien het kind niet gedoopt is en zolang omtrent het kind wat de toetreding tot een kerkgenootschap betreft, geen beslissing is genomen.

Wijziging

Bij de twaalfde volkstelling (1947) was de tekst iets veranderd:

a. Behoort hij tot een kerkgenootschap of godsdienstige gemeenschap? (Ja of neen);
b. Zo ja, tot welk(e)? (Zie voor de juiste aanduiding der grootste kerkgenootschappen de achterzijde van de omslag).

Toelichting

Men vermelde de kerkelijke gezindte, waartoe men krachtens doop, belijdenis, enz. behoort. Wenst men beslist niet meer tot een kerkelijke gezindte te worden gerekend, dan vulle men „Neen" in. Omgekeerd vermelde degene, die zich tot een kerkelijke gezindte rekent, hoewel hij daartoe krachtens doop, enz. niet behoort, de naam dezer gezindte. De kerkelijke gezindte van een minderjarige wordt geacht gelijk te zijn aan die van de vader, zolang de minderjarige niet zelf tot een bepaalde kerkelijke gezindte behoort.

Nadere toelichting voor de tellers

Indien het voorkomt, dat een persoon tot het kerkgenootschap, waartoe hij krachtens doop, enz. zou behoren, niet gerekend wil worden, vult men in „geen kerkgenootschap".

„Humanistische gezindheid"

Voor de dertiende volkstelling heeft het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond overwogen of het gewenst zou zijn aan de enquêterende instelling, het Centraal Bureau voor de Statistiek, te verzoeken om een vraag in te lassen, waardoor men blijk zou kunnen geven van „humanistische gezindheid". Het heeft hiervan echter na rijp beraad afgezien, omdat het meende, dat het begrip „humanistische gezindheid" nog onvoldoende gekend en begrepen wordt om op grond van de beantwoording tot een juiste conclusie te kunnen komen.

Wel heeft het Hoofdbestuur bij de Directie van het Centraal Bureau voor de Statistiek aangedrongen op wijziging van de toelichting op de vragen. Naar de mening van het Hoofdbestuur gaat immers de toelichting (tweede zin) er van uit, dat ieder een kerkelijke gezindte heeft of gehad heeft. Dit geldt thans in zeer vele gevallen niet meer. Veel gezinnen zijn van huis uit buitenkerkelijk. Voorts rekent de laatste zin van de toelichting niet op de mogelijkheid, dat een minderjarige niet tot enigerlei kerkelijke gezindte gerekend wenst te worden. Het hoofdbestuur gaf de Directie van het Centraal Bureau voor de Statistiek bij schrijven van 18 april 1959 de volgende formulering voor de toelichting in overweging:

„Men vermelde de kerkelijke gezindte, waartoe men krachtens doop, belijdenis, enz. behoort. Behoort men niet tot een kerkelijke gezindte of wenst men niet meer tot een kerkelijke gezindte te worden gerekend, dan vulle men „Neen" in. Omgekeerd vermelde degene, die zich tot een kerkelijke gezindte rekent, hoewel hij daartoe krachtens doop enz. niet behoort, de naam dezer gezindte. De kerkelijke gezindte van een minderjarige wordt geacht gelijk te zijn aan die van de vader, zolang de minderjarige niet zelf van een afwijkende overtuiging heeft doen blijken."

Wij hopen in een volgend nummer van „Kader" de definitieve tekst van vraag en toelichting voor de volkstelling 1960 te kunnen vermelden.

Zuivere uitkomst gewenst

Het is duidelijk, dat het in allerlei opzichten van groot belang is, dat de uitkomsten van de volkstelling zo zuiver mogelijk de werkelijkheid weergeven, en ook voor de uitkomsten op de vraag over de levensbeschouwelijke gezindheid geldt dit. Wat het laatste betreft, dient voorzover moge-

lijk voorkomen te worden, dat niet de werkelijke gezindheid maar de traditie (godsdienst van de ouders, het gedoopt zijn, e.d.) de doorslag geven bij het invullen.
Als voorbeeld moge dienen, dat volgens een berichtje in Het Parool van 14-6-'57 het officiële zielental van de Ned. Hervormde Gemeente van Arnhem 42.612 zielen bedroeg. Daarvan waren echter 55 % zgn. geboorteleden, die noch gedoopt, noch aangenomen waren. Dan blijven er dus ca. 19.200 over. Maar het volkstellingscijfer van 1947 gaf ca. 28.900 aan voor de Ned. Herv. in de gemeente Arnhem. Rekening houdend met een bevolkingstoename van ca. 12½ % zouden dit er in 1957 32.500 geweest zijn, zodat niet minder dan 13.300 personen in Arnhem (bij telling in 1957 op gelijke wijze als in 1947) zich Ned. Hervormd lieten tellen, zonder zelfs maar Ned. Herv. gedoopt te zijn. Laat staan werkelijk medelevend Hervormd te zijn. Immers volgens hetzelfde berichtje is het aantal kerkbezoekers maximaal 14 % of ca. 6000.
Vormen nu de Ned. Hervormden van de 110.000 Arnhemmers in 1957:
39 % zoals hun officiële zielental aangeeft,
30 % zoals de uitslag van de volkstelling 1947 zegt,
17½ % als het gedoopte deel van het officiële zielental, of
3½ % het deel van de Ned. Herv., dat wel eens in de kerk komt?
En . . . moet het percentage buitenkerkelijken, dat voor Arnhem in 1947 19½ % heette te zijn volgens de volkstelling, misschien nog verhoogd worden met de 12½ %, die wel als zodanig geteld zijn, maar geen gedoopte Hervormden waren, of met een nog groter percentage omdat lang niet alle Hervormd gedoopten zich nog werkelijk tot de Ned. Hervormde Gemeente rekenen te behoren?
Op deze vragen zou de nieuwe volkstelling een antwoord kunnen geven, indien werkelijk door ieder een juist antwoord zou worden gegeven op de te stellen vragen.
En zoals het met de Ned. Herv. Gem. in Arnhem staat, staat het ook in andere plaatsen en bij andere Kerkgenootschappen in meerdere of mindere mate. In Amsterdam b.v. zijn van de ongeveer 125.000 „leden" van de Hervormde Gemeente boven de 25 jaar er slechts 40.000 (32 %) belijdende leden, die door een vrijwillige daad getoond hebben tot de Herv. Kerk te willen behoren. De overige 68 % van de zgn. leden zijn doopleden (alleen gedoopt: 32 %) of geboorteleden (ouders als „leden" Herv. Gem. geboekt: 36 %) (Parool 30-10-'59). Het aantal Amsterdammers (boven de 25 jaar) dat bij de volkstelling 1947 als Hervormd geboekt werd, was ca. 90.000 en zou in 1959 op ca. 103.000 gesteld moeten worden door de bevolkingsaanwas tussen 1947 en 1959.
En daarmede komt dan ook de pretentie dat Nederland een christelijk land zou zijn in de lucht te hangen, en alles wat op die pretentie gebaseerd is (zondagswet, crematiewet, omroepwet, weigering van toelating van humanistische geestelijke verzorgers bij tal van categorieën van landgenoten in bijzondere omstandigheden, enz. enz.).

Gevaar voor onzuiverheid

Hoewel de toelichting op de vraag omtrent de levensbeschouwelijke gezindheid bij de 12e volkstelling de bedoeling had inderdaad een zuiver antwoord op de vraag naar de werkelijke gezindheid te krijgen, en dit

alleen nog iets beter naar voren zou komen, indien de door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond voorgestelde wijziging van de tekst aanvaard zou worden, heeft helaas de ervaring geleerd, dat de beantwoording niet steeds geschiedt volgens de bedoeling van het C.B.S.
Ook buiten de provincies Limburg en Noord-Brabant zijn er vele streken in ons land, waar men uit vrees voor represailles niet voor zijn werkelijke overtuiging durft uitkomen, en al is de volkstelling in principe geheim, velen zullen zich nochtans uit vrees voor het niet geheim blijven van hun opgave laten weerhouden om hun werkelijke gezindheid in te vullen.
Maar niet alleen vrees voor represailles, maar ook onjuiste voorlichting van kerkelijke zijde en door enquêteurs of enquêtrices heeft velen er toe gebracht hun telformulier niet naar de werkelijke gezindheid, maar naar een wellicht formeel geboorte- of dooplidmaatschap in te vullen.
Warffemius schrijft in zijn brochure: Het Humanistisch Verbond en de Onkerkelijken, uitgegeven door het Verbond na de publicatie van de resultaten van de volkstelling van 1947:
„Er waren ophalers van de telformulieren, die de instructie meekregen, iedereen die zgn. dooplid was, als behorende tot een kerkgenootschap te noteren. Anderen suggereerden, dat men te kiezen had tussen Rooms en Protestant, waar, bij de afwijzing van de ene richting, stilzwijgend de andere „dus" gekozen werd. Soms werden de antwoorden, die reeds *neen* luidden, eigenmachtig door deze ophalers in ja veranderd, als de ondervraagde niet al te vast in zijn schoenen stond".

Beïnvloeding

Anderzijds trachtten kerkelijke autoriteiten de bevolking (en uiteraard vooral de enquêteurs uit hun kring) te beïnvloeden tot het invullen of doen invullen van een antwoord, dat in strijd was met de bedoeling van de toelichting. Zoals b.v. de kapelaan van de R.K. kerk in Zandvoort, die verkondigde:
„Het feit, of men gedoopt is in de Katholieke Kerk is van beslissende betekenis voor de juiste beantwoording van vraag 7. Voor de katholiek gedoopte doet het dus niets ter zake of men op dit ogenblik al dan niet tot de Katholieke Kerk wil gerekend worden. Men is in de Katholieke Kerk gedoopt en is daardoor dus Katholiek."
Aangenomen kan worden, dat bij de 12e volkstelling door de kerkgenootschappen getracht is de tellingsresultaten in voor hen gunstige zin te beinvloeden, en dat helaas hierbij door sommige kerkgenootschappen adviezen zijn gegeven, die in flagrante strijd waren met de bedoeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, zulks onder het nadrukkelijk negeren van het door het C.B.S. aan de onderscheidene kerkgenootschappen gerichte verzoek om door voorlichting, elk in eigen kring, een juiste en duidelijke invulling van het telformulier te willen bevorderen.

Onze taak

De vraag rijst op welke wijze onzerzijds bevorderd kan worden, dat de invulling van de volkstellingsformulieren bij de telling in 1960 zoveel mogelijk zal geschieden volgens de bedoeling, nl. naar de huidige werkelijke gezindheid.

Als algemene lijnen zou men hierbij kunnen zien:

A. De aandacht vestigen op de volgende feiten:
   invulling wordt gevraagd volgens de huidige werkelijke gezindheid;
   indien men zelf de formulieren invult, blijven de resultaten geheim voor de naaste omgeving;
   het is in 1960 allerminst abnormaal om aan te geven dat men tot generlei kerkelijke gezindte behoort.

B. Tegengaan van onjuiste beïnvloeding van de bevolking in kerkelijke zin, door:
   het aantal tellers uit buitenkerkelijke kring zo groot mogelijk te doen zijn;
   snel en doeltreffend te reageren op pogingen tot onjuiste beïnvloeding.

Wat kunnen de gemeenschappen van het Humanistisch Verbond in deze doen?

Thans: Leden en geestverwanten opwekken om als hun de gelegenheid daartoe geboden wordt, zich te melden als teller. Tellers zijn degenen, die de tellingsformulieren rondbrengen en desgewenst hulp bieden bij de invulling aan hen, die er niet uit kunnen komen. Zij worden in het algemeen gerecruteerd uit gemeenteambtenaren, onderwijzers, studenten, e.d.

Later: Onmiddellijk in de plaatselijke pers reageren, indien blijkt, dat van kerkelijke zijde onjuiste voorlichting gegeven wordt. Kort voor de volkstelling huis aan huis een folder over de volkstelling verspreiden. Kort voor de volkstelling advertenties plaatsen in de plaatselijke pers.

Niet onvermeld mag blijven, dat folder en advertenties vooral generlei beinvloeding mogen inhouden tot het invullen van „neen" bij de vraag naar de kerkelijke gezindte, om de kerkelijken vooral niet de mogelijkheid te geven daarop te wijzen indien het aantal buitenkerkelijken groter mocht zijn geworden. Voor het Verbond komt het er uitsluitend op aan om een resultaat te krijgen dat zo goed mogelijk in overeenstemming is met de werkelijkheid.

Het Hoofdbestuur stelt zich voor t.z.t. voor folder en advertentie teksten op te stellen ten behoeve van de gemeenschappen, die daarvan gebruik zouden willen maken. Daarbij zal er o.a. op gewezen worden, dat buitenkerkelijkheid in 1960 niet iets vreemds of verwerpelijks is. In 1947 was 1/6 deel van de totale bevolking buitenkerkelijk, van de hoogleraren en leraren 21.4 %, van de beoefenaars van vrije beroepen zoals advocaten, artsen, accountants, architecten, enz. 34 %.

Hiernaast stelt het Hoofdbestuur zich voor om t.z.t. de aandacht van de landelijke dagbladpers te vragen voor het belang van een juiste invulling van het antwoord op de vraag naar de kerkelijke gezindte.

B. J. Max

Geestelijke Verzorging

RUBRIEK VOOR DE GEESTELIJKE RAADSLIEDEN
EN HUN MEDEWERKERS

VOLWASSENHEID

„Wanneer wij komen te staan voor de dood, hebben christenen hun troost in de wederopstanding op een nieuwe aarde.
Wie daarentegen meent, niets te weten over een leven hiernamaals, moet de vergankelijkheid aanvaarden, in elk geval een groot stuk onzekerheid. Het eerlijk te wagen met deze dood, betekent een stap naar geestelijke volwassenheid".
Over deze uitspraak ben ik op een contactavond eens fel aangevallen: „Het is hoogmoedig, de eigen overtuiging als meer volwassen te beschouwen. Wie zegt, dat niet juist de durf om te geloven in het eeuwig leven, een stap naar de volwassenheid kan zijn?"
Op het probleem, dat hiermee aan de orde was gesteld, wordt helder licht geworpen door een artikel van Prof. T. T. ten Have in „Rekenschap" van sept. j.l. Bovenvermelde situatie heb ik even aangehaald, om de betekenis van zijn betoog voor de practijk te illustreren.
Wij laten het artikel hier volgen in verkorte vorm, maar zoveel mogelijk in de woorden van de schrijver zelf.

Iemands lichaam kan volwassen zijn, terwijl hij geestelijk zich nog als een kind gedraagt; omgekeerd kan men ook psychisch al verder gevorderd zijn op de weg naar volwassenheid, dan lichamelijk.
In dit artikel gaat het over de p s y c h i s c h e volwassenheid, in de ruime zin van het woord, zodat b.v. ook sociale en geestelijke volwassenheid eronder vallen.
Iemand is volwassen, als zijn groeiproces is vervuld, zodat zijn toestand geen verdere wasdom toelaat; eventueel wel verandering, maar geen groei. Kunnen we echter ooit met zekerheid van iemand zeggen, dat zijn mogelijkheden geheel tot vervulling zijn gekomen? Neen. Nergens kunnen we volwassenheid aanwijzen als een ervaringsfeit; ze is veel meer een idee. Volwassenheid is niet zozeer een toestand, „nu ben ik volwassen", als wel een voortdurend w o r d e n.
Nu wordt de idee volwassenheid nogal eens opgevuld met allerlei schone inhoud: Rijpheid, psychische gezondheid, zedelijkheid, aangepastheid. Wat dan bij een mens aan deze waarden ontbreekt, wordt op rekening van „onvolwassenheid" geschoven. Hiertegen waarschuwt schr., omdat deze schone eigenschappen toch elk weer iets anders inhouden, dan volwassenheid. Men kan psychisch wel volwassen zijn en toch niet gezond of aangepast.
Volwassenheid is slechts één der idealen bij opvoeding, en deze idee zuiver vast te stellen zou een levenswerk zijn. De schr. wil daar in dit artikel „echt geen begin mee maken" en beperkt zich nu tot een vijftal notities:

1. De kenmerken van volwassenheid hebben voornamelijk betrekking op de vorm, niet op de inhoud. (Dus b.v. op de wijdheid en de intensiteit van iemands denken, niet op de richting, waarin hij denkt). Al zal men bij de bepaling van die formele kenmerken het niet geheel buiten waardeoordelen kunnen stellen.

2. Als kenmerken van psychische ontwikkeling kunnen genoemd worden: Toenemende differentiatie, integratie en centrale regulatie. Dat wil zeggen: Enerzijds steeds verder en fijner onderscheiding (differentiatie) van ervaringen en inzichten — anderzijds het vinden van nieuwe verbanden in deze veelheid, en de groei tot een totaal-verband (integratie). Met „centrale regulatie" wordt bedoeld dat in de mens, tussen zijn waarneming van de wereld en zijn actie in de wereld, zich een schakelcentrum ontwikkelt, vanwaaruit alles wordt bestuurd, en waar hij bovendien zelf weet van heeft („ik-besef").
De centrale regulatie is het meest karakteristieke verschijnsel, dat zich bij het volwassen worden voordoet in allerlei vormen, waarvan de volgende te noemen zijn:
a. Stabilisering van de eigen persoon; het meer en meer zichzelf worden en dezelfde blijven temidden van wisselende ervaringen.
b. Herzien van persoonlijke bindingen: kinderlijke gevoelsbetrekkingen maken plaats voor meer redelijke verhoudingen.
c. Verdieping der interessen: men gaat zich beperken, een keuze doen, waardoor in de gekozen richting werkelijk iets gepresteerd kan worden.
d. Humanisering van waarden: de van het milieu overgenomen normen worden critisch onderzocht en men groeit tot een eigen overtuiging.
De toenemende zelfstandigheid, die in dit alles blijkt, kan ook leiden tot erkenning van de zelfstandigheid van de medemens. Men ziet zichzelf niet meer centraal, maar als een van de vele factoren. En dit is een vooruitgang in zedelijkheid. Zelfstandigheid is dus een voorwaarde tot zedelijk handelen, maar brengt dit niet automatisch met zich mee. Wanneer iemand als volwassene zich onzedelijk gedraagt, is hem dat meer kwalijk te nemen, vanwege zijn grotere zelfstandigheid.

3. Zullen wij iemand volwassen noemen, als hij het peil bereikt heeft, dat bij zijn aanleg mogelijk is (persoonlijk-bereikbare volwassenheid)? Of oordelen we naar de idee van absolute volwassenheid, zodat de mensen slechts in meer of mindere mate volwassen kunnen worden, al naar gelang hun aanleg toelaat? Schr. is geneigd beide mogelijkheden open te houden en beide maatstaven aan te leggen.

4. Behalve de aanleg, hebben ook omstandigheden invloed op de groei naar volwassenheid. Remmend werkt b.v. een opvoeding, die het kind afhankelijk houdt door al teveel bescherming; maar evenzeer een beleid, waarbij van het kind te vroeg zelfstandigheid wordt geëist, zodat het zich niet geborgen kan voelen. Dit ligt voor elk kind verschillend, en daar moet ook de mate van bemoeienis op afgestemd worden.
5. Een godsdienst, die van de mensen slechts gehoorzaamheid vergt aan een hogere macht en hen in kinderlijke afhankelijkheid houdt van een almachtige albeheersende godheid, belemmert de groei tot geestelijke volwassenheid.

Zoals we in het begin zagen, heeft volwassenheid betrekking op formele groei, en mag dus niet gebonden worden aan de inhoud van een bepaalde levensopvatting. Het is b.v. niet juist, als men van godsdienstige zijde zegt, dat ongeloof een ontwikkelingsstoornis is.
Groei naar volwassenheid betekent wel onder meer, dat de jonge mens zichzelf gaat zien als een vraag „naar het transcendente", of zoals schr. het liever noemt, „naar het verbeelde geheel van leven en wereld" — maar: Deze groei, deze vraag kan tot zeer uiteenlopende levensbeschouwingen leiden.

Hier eindigt het artikel van Prof. ten Have. Wanneer ik hieraan nu de ter inleiding vermelde discussie op die contactavond ga toetsen, wordt mijn tegenspreekster wel in het gelijk gesteld: Als ik beweer, dat aanvaarding van vergankelijkheid een stap naar de volwassenheid is, moet ik daar eerlijkheidshalve aan toevoegen, dat geloof in een eeuwig leven óók zulk een stap vooruit kan zijn.
Daarom was ik een beetje verbaasd, aan het eind van het artikel toch óók een eenzijdigheid aan te treffen. Onder punt 5 zegt de schr., dat een godsdienst die enkel gehoorzaamheid eist, de groei naar volwassenheid belemmert; en dat men ongeloof niet zonder meer als een ontwikkelingsstoornis mag aanmerken.
Het omgekeerde geldt echter evenzeer: Men mag geloof niet zonder meer zien als een teken van minder volwassen zijn; en de groei naar geestelijke volwassenheid kan ook belemmerd worden door een omgeving, die de overgave aan een God of een Verlosser als principiëel minderwaardig voorstelt.
Doordat de schrijver dit terzijde laat, kan zijn artikel een eenzijdigheid suggereren, die in strijd is met de hoofdstrekking van zijn betoog. Of ligt in deze eenzijdigheid een aanduiding, dat in het algemeen een humanistische omgeving toch meer bevorderlijk is voor de groei naar geestelijke volwassenheid, dan een christelijke omgeving; en zelfs, dat geestelijke volwassenheid ook innerlijk meer verband houdt met de mens zelfs als uitgangspunt, dan met leven uit het Woord van een hemelse Vader?
U ziet, de kwestie is in de praktijk niet „af"; zoals Prof. ten Have ook vanuit zijn wetenschappelijke benadering nadrukkelijk schrijft. En dit moge ons leiden tot uiterste voorzichtigheid in de hantering der idee volwassenheid, vooral wanneer het gaat om oordeel in geestelijke zaken.

P.N.K.

ZIEKENBEZOEKCONFERENTIE

Op 27 november jl. ontmoetten 38 ziekenbezoeksters en één ziekenbezoeker uit 20 gemeenschappen elkaar weer in Utrecht. Even is er sprake van geweest deze centrale conferentie in 1959 over te slaan, aangezien er ook regionale bijeenkomsten geweest zijn in verschillende plaatsen van het land, en de financiën maar amper te vinden waren, maar deze dag bewees zowel voor de bezoekers als voor het leidinggevend team — te weten D. d'Angremond, P. Kruyswijk en mevr. Treurniet — weer de grote waarde van een dergelijk samenzijn. Het moeizame werk om toegang te krijgen tot de vele ziekeninrichtingen, begrip te brengen bij eigen geestverwanten en buitenstaanders waarom we dit werk zo belangrijk vinden, de problematiek van het ziekenbezoek zelf en velerlei ervaringen bij dit werk opgedaan — hierover hebben we met elkaar en onder elkaar gesproken van half elf tot 4 uur. Toen moesten we eindigen. Van 5 gemeenschappen hadden we bericht van verhindering ontvangen maar enkele middelgrote lieten deze keer verstek gaan.

In het algemeen mogen we zeggen dat dit ziekenbezoek zich rustig en regelmatig ontwikkelt. Daar waar weinig bezoek mogelijk is in ziekeninrichtingen hebben vele gemeenschappen hun belangstelling gericht op de eigen leden, chronische zieken die thuis verpleegd worden en bezoek aan bejaardentehuizen. Alleen in Hengelo en Zutphen kon in de ziekenhuizen flink gewerkt worden: mevr. v. Engers in H. bracht zelf in 1959 *101* bezoeken en zij werd 5 maanden geleden bijgestaan door mevr. Kok, die zeker ook 50 bezoeken in totaal aflegde. In Zutphen moest mevr. Jansen na vertrek van mevr. Vos het werk alleen doen en bracht dit jaar 150 bezoeken aan buitenkerkelijke patienten. In het Stads- en Academisch ziekenhuis in Utrecht bracht alleen mevr. Brandt Corstius regelmatig haar wekelijkse bezoeken in de psychiatrische afdeling: onder de andere Utrechtse bezoeksters was nogal veel verloop. In Hengelo houdt mevr. v. Engers zelf elk kwartaal voor de huismicrofoon in het ziekenhuis een toespraakje omlijst door muziek en een enkel gedicht.

In Groningen, Leeuwarden, Deventer en Utrecht hadden regionale middagbijeenkomsten plaats waar zoveel mogelijk gemeenschappen bij betrokken werden om ook daar waar nog weinig of niets gebeurt dit praktische werk te stimuleren. In N. Holland en Rotterdam zullen in 1960 eveneens kleine werkbesprekingen plaatsvinden, terwijl daarnaast enkele gemeenschappen weer een uitgebreide cursus over ziekenbezoek enz. zullen houden. Of er weinig of veel werkmogelijkheden in een gemeenschap zijn, is nog niet eens zo belangrijk maar dat er een apparaat is dat al dit praktische werk op kan vangen, is van groot belang. Om meer bekendheid te geven aan eventuele zieken of a.s. zieken (en dat is eigenlijk iedereen) hebben de gemeenschappen Amsterdam en Leeuwarden alle leden een circulaire met invulkaart doen toekomen. Het adres van de ziekenbezoekster of de secretaresse van de Commissie Praktisch Humanisme is er op vermeld, zodat men alleen de naam en het adres van de zieke behoeft in te vullen om te zorgen dat de zieke buiten het officiële bezoekuur bezoek krijgt van ons. Dit bleek vooral te werken indien de patiënt verpleegd werd buiten de eigen woonplaats.

Het grootste deel van de morgenzitting werd besteed aan het probleem: „Wat mag en moet een ziekenbezoeker doen indien een stervende patiënt wil weten hoe hij/zij er voor staat?" Dit probleem zullen we uitgebreid in een volgend nummer van Kader aan de orde stellen.
Nu nog enige citaten uit werkverslagen van een ziekenbezoeker en een ziekenbezoekster, die zelf niet aanwezig waren, maar duidelijk weergeven de gevoelens waar iedere bezoeker (òf bestuurder òf wijkhoofd) zo nu en dan last van heeft. Mevr. de Gelder uit Vlaardingen schrijft o.m.:
„Het totaal aantal ziekenbezoeken is dit jaar 54, waarvan 37 thuis en 17 in het ziekenhuis. Dit aantal is zo hoog omdat er één zeer ernstige patiënte bij was, die jl. zaterdag is overleden. Beide ziekenbezoeksters zijn uitgenodigd bij de crematie aanwezig te willen zijn.
Wij vinden beiden dit werk nog steeds zeer moeilijk; persoonlijk heb ik me vaak afgegvraagd of het wel zin heeft, omdat je eigenlijk zo weinig voor de mensen doen kunt. Heel sterk was dit b.v. bij deze overleden vrouw. Maar wanneer soms op een bijeenkomst spontaan naar voren komt hoe het bezoek op prijs werd gesteld, dan trek je je daar maar weer aan op om door te gaan."
Onze vriend Beeksma uit Leeuwarden schrijft:
„Door mij werden verschillende zieken bezocht waarvan 5 thuis die zeer zelden de deur uit komen. Twee zijn reeds 2 jaar aan bed gekluisterd. Hoewel men zich zelf er af en toe toe moet zetten om ze toch weer elke keer regelmatig op te zoeken, voelt men zich toch ook weer elke keer voldaan als men het bezoek heeft afgelegd, want telkens blijkt hoezeer zij dat uurtje-praten op prijs stellen. Niet iedere keer en ook niet bij alle patiënten worden dit diepgaande gesprekken, ook al omdat ze allen weer verschillend denken en van verschillende instelling zijn. Men moet zich dus aanpassen om het gesprek toch enigszins vruchtdragend te doen zijn. Niettemin wordt het altijd op hoge prijs gesteld en wordt er naar mijn komst uitgezien. Indien ik een enkele keer van mijn regelmaat afwijk, wordt me dit wel onder het oog gebracht."
Deze verslagen geven duidelijk weer dat we ons bij al het praktisch werk nooit af hoeven te vragen: „Wat kunnen we voor die ander dóén?" want daar krijgen we waarschijnlijk maar zeer zelden een antwoord op. Van belang is alleen — zoals d'Angremond het uitdrukte — wie en wat we z íj n!

A. Treurniet-Wiersma

DE PROBLEMEN VAN DE OUDERDOM

De hier volgende losse opmerkingen zijn bedoeld om een discussie op gang te brengen over de moeilijkheden, die de geestelijke raadsman (g.r.) op zijn weg vindt, als hij in aanraking komt met iemand, die worstelt met het onontkoombare oud worden.

Het is een onder ons algemeen als juist aangenomen uitgangspunt van ons werk, dat de g.r. zich moet kunnen verplaatsen in de situatie, waarin degene, met wie hij te maken krijgt, verkeert. Dit gelukt niemand, die

niet uit eigen ervaring althans iets kent van de moeilijkheden, waarmee de ander geen raad weet.
Dus, alleen wie zelf de drempel van de ouderdom nadert of al reeds overschreden heeft en beseft wat dit voor hemzelf betekent, kan hopen anderen doeltreffend te helpen.

Het grote probleem van de ouder wordende mens ligt daarin, dat hij wel weet, dat het(?) hoogtepunt van zijn leven achter hem ligt, maar dit eigenlijk niet wil weten. Hij verdringt dus de gedachte daaraan en probeert zo lang mogelijk te doen, alsof er geen vuiltje aan de lucht is. Het(?) hoogtepunt van wat een mens presteren kan, dit beschikken over al die krachten, welke een leven van veel, inspanning vragende, arbeid mogelijk maken, krijgt zo een absolute betekenis. Er zijn echter meer hoogtepunten in een mensenleven en als een daarvan voor goed tot het verleden behoort, kan dit alleen moeilijkheden geven aan degene, die zich blind blijft staren op wat voortaan buiten zijn bereik ligt. De eigenlijke ellende wordt dan veroorzaakt, doordat de volle nadruk valt op wat hij heeft kunnen doen en nu *niet* meer kan.
Bovendien, het zijn waarlijk niet alleen de als hoogtepunten ervaren tijden, welke ons leven zin geven. Er zijn dieptepunten, waarvan achteraf blijkt, dat zij voor onze vorming, onze geestelijke groei van groter waarde geweest zijn dan menig hoogtepunt. Het inzinken van de levenslijn kan onvermoede weerstanden en regeneratieve krachten in ons oproepen, die ons verder brengen dan welke succesvolle periode ook.

De taak van de g.r. in zijn contact met de oud geworden mens is allereerst hem er toe te brengen om zich heen te zien naar de mogelijkheden, die hem nog resten en naar nieuwe, in plaats van achterom te kijken naar wat onherroepelijk voorbij is. Pogingen vast te houden wat losgelaten moet worden, verergeren de situatie. Alleen door te zoeken, wat bij zijn leeftijd past, — en wie dat kan, doet menige vruchtbare ontdekking — komt hij het gevoel minder waard te zijn geworden te boven. Het besef een nieuwe levensperiode met een eigen positieve betekenis ingetreden te zijn ontwaakt dan.
Als hij zijn verstand gebruikt, zal de betrokkene toegeven, dat er voor hem nog andere mogelijkheden zijn. Maar zijn pogingen die te vinden, zullen weinig effect hebben, zo lang hij er in zijn hart geen genoegen mee neemt, dat zijn arbeidsveld kleiner geworden is — althans naar het uiterlijk beoordeeld — en zijn tempo lager is komen te liggen. Hij zal zich er eerst door en door bewust van moeten worden, dat noch de omvang van zijn werkzaamheden, noch de snelheid, waarmee zij voltrokken worden, de waarde van zijn doen en laten bepalen.

De humanistische geestelijke verzorging kent geen vaste recepten. De bedoelde mogelijkheden kunnen dus niet in enkele formules worden samengevat. Hoogstens kan de richting worden aangegeven, waarin gezocht moet worden. Hoe de g.r. dit doet, hangt allereerst af van de situatie, waarin zijn cliënt, geestelijk en lichamelijk, verkeert. De werkelijkheid, zoals die nu eenmaal geworden is, onder de ogen zien en van daaruit trachten verder te komen, is het begin en het einde van alle geestelijke bijstand.

Wat die richting aangaat nog het volgende:
a. Met het ouder worden neemt de behoefte aan bezinning toe, aan terugzien, aan zich afvragen: „Wat heeft het leven mij geleerd, wat heeft het mij gedaan, wat is door de wisselingen van mijn lot heen van wezenlijke waarde gebleken?"
In de gesprekken zullen deze thema's als vanzelf naar voren komen. Dit zich rekenschap geven van het eigen verleden heeft zin, de g.r. zal niet nalaten dit duidelijk te doen uitkomen, maar dan moet achterwege blijven het achteraf betreuren, dat het zó en niet anders verlopen is, — elke vorm van onvruchtbaar berouw, elk in gedachten de kritieke periode nog eens overdoen is uit den boze — dus moet
de volle aandacht vallen op wat van positieve betekenis kan zijn voor nu en voor wat nog komt.
b. Als de in de loop van het leven opgedane ervaringen zo verwerkt worden en bezinken, zal de mens bij zichzelf een groeiende neiging kunnen opmerken tot minder snel, zakelijker en dus ook milder oordelen, een zuiverder gevoel voor het betrekkelijke van veel, dat hij vroeger in een zwart-wit schema placht te plaatsen. Hij kan dit gaan waarderen als de winst van deze levensperiode, van zijn ouderdom dus, een winst, die zijn verhouding tot anderen, zijn reacties op wat zij doen en niet doen, in gunstige zin gaat beïnvloeden. In de voor hem kleiner wordende wereld komt hij met minder mensen in aanraking dan vroeger, toen zijn arbeid veelvuldig contact meebracht, maar wat hij in dit opzicht quantitatief verliest, kan hij vergoeden door de qualiteit van de ontmoetingen met enkelingen. Hij heeft de tijd en de rust om ze belangstellend tegemoet te treden, om te helpen, om zijn rust — uiteraard onopzettelijk — mee te delen aan anderen. Zo kan hij helpen en een weg wijzen, ook als zijn lichamelijke toestand hem grote beperkingen oplegt en hij een man van weinig woorden geworden is.
In datgene, wat zich tussen de g.r. en de cliënt afspeelt, kunnen van dit soort mogelijkheden, als een natuurlijk vervolg op het voorbije werkzame leven, te voorschijn komen. Zij zullen de jaren, die nog komen een eigen karakter, een eigen inhoud geven.

En als dan het einde komt? Is het waar, wat Montaigne schrijft: „Si nous avons su vivre constamment et tranquillement, nous saurons mourir de même"? Mag ik dit zo vertalen: „Wie in vrede met zichzelf heeft leren leven, zal ook zo weten te sterven". Zou dit maar een kleine, kern van waarheid inhouden, dan zou de geestelijke verzorging van de bejaarde mens nog in een ander licht verschijnen. Haar taak zou het dan zijn de betrokkene bij te staan in zijn pogingen om tot vrede met zichzelf te komen. Dan zou de zorg voor de stervende lang voor de dood behoren te beginnen. Wie zal hier echter uitsluitsel durven geven? Wie kent uit eigen ervaring iets van wat een mens, die afscheid moet nemen, vervult? Niemand dan die enkele, die in zijn leven al eens zèlf op de grens tussen leven en dood heeft gestaan en vandaar weer tot het leven is teruggekeerd. De anderen, en tot hen behoor ik, past het te zwijgen.

D. H. Prins

NIEUWS UIT EN OM DE ARBEIDERSKAMPEN.

In de Peel zijn de kampen America en Griendtsveen weer gaan draaien, zodat er nu in totaal 4 kampen in gebruik zijn. Waarschijnlijk komt daar binnenkort nog het kamp Sevenum bij. Het zesde kamp, Sluis 12, is in verbouwing. De arbeiders zijn opnieuw over de kampen verdeeld volgens een systeem, waarbij in elk kamp de mensen uit bepaalde provincies zijn samengebracht. Dit zal zeker voor de organisatie van de heen- en terugreis van en naar de woonplaatsen eenvoudiger zijn. In 't Zinkske zitten nu Groningers, Friezen en Drenten, in Griedtsveen Brabanders en Limburgers, in America Zeeuwen (Zeelanders zeggen ze zelf), in Venray A de mensen uit Overijssel, Gelderland en Utrecht. Ons kampbezoek moest door de uitbreiding en verandering ook worden gereorganiseerd. Raadsman J. v. d. Berg ging van 't Zinkske over naar Griendtsveen. Raadsman Bos nam als vanouds 't Zinkske. Raadsman Altena verzorgt America en Raadsman A. v. d. Berg bleef in Venray A. In de Wieringermeer werd het kamp Slootdorp, waarin een tijdlang industriearbeiders gehuisvest waren, gesloten. Raadsman Peetoom kwam daardoor op non-actief.
In het Deltagebied vertrokken voor de winterperiode de buitenkampse arbeiders van het Veerse gat. Raadsman v. d. Vliet, die deze arbeiders bezocht, nam nu de buitenkampse arbeiders bij Katseveer op Zuid-Beveland van raadsman v. d. Hulle over. V. d. Hulle kon zich daardoor bepalen tot de buitenkampse arbeiders bij Bruinisse op Schouwen-Duiveland.
Door het al eerder vermelde uitvallen van raadsman Dekker konden we in het afgelopen seizoen het oogstkamp te Westmaas onvoldoende verzorgen. Voor het volgende seizoen kunnen we echter rekenen op een nieuwe raadsman, de Heer P. Lanstra, Nassauweg 76, Dordrecht. We heten de heer Lanstra van harte welkom in onze raadsliedenkring en we hopen hem spoedig nader met de andere raadslieden uit zijn rayon in kennis te brengen op de eerstvolgende regionale raadsliedenconferentie.

UIT DE BELEVENISSEN VAN EEN RAADSMAN.

Politiek.

Dankzij de krant, die in alle kamers van het kamp wordt neergelegd, kan er doorgaans gemakkelijk aanleiding tot een gesprek worden gevonden.
— Er staan toch dikwijls mooie dingen in de krant, vinden jullie ook niet?
Neen, dat heeft hun aandacht niet getrokken.
— En die actie voor Algerijnse kinderen in Marokko dan?
— Och kom, gelooft u dat dit geld zijn bestemming bereikt?
— Waarom niet, de Hoge Commissaris houdt er zelf toezicht op.
— Wat is dat voor een vent?

— Wel, dat is een regeringspersoon die belast is met.....
— Ja, juist, de regering. Die inzamelingen moesten niet nodig zijn. Voor die hulp moest de regering zelf zorgen.
— Blijft dat niet hetzelfde? Als de regering zulke bedragen ter beschikking zou stellen, zouden wijzelf dat tenslotte moeten betalen. Jullie betalen toch ook belasting.
— Natuurlijk betalen wij belasting. Als ze in Den Haag maar eens een flink aantal ambtenaren opruimden, overal zitten van die kerels die niks uitvoeren, dan hielden ze zoveel over, dat dergelijke bedelpartijen niet meer nodig waren.
— Laat dat nu eens waar zijn van die overbodige ambtenaren, moeten die kindertjes in Marokko dan maar verkommeren?
— Waarom moeten we hier altijd voor buitenlanders betalen en wordt er in het buitenland nooit eens gecollecteerd voor Nederland?
— Als dat nodig is, gebeurt het wel degelijk, denk maar eens aan de ramp van 1953.
— Och, daar zal wel politiek achter zitten.

Dit is een stemmingsbeeld van een kamer in een kamp voor Aanvullende Werkgelegenheid. Niet van alle kamers gelukkig. Het negativisme moge in allerlei opzichten begrijpelijk zijn. Het is niet zó eenvoudig het te doorbreken!

Raadsman A. v. d. Berg

UIT HELLA HAASSE — KLEIN REISMOZAIK

Dat vermogen tot zingeving is ons kostbaarste bezit. Ons het geloof in dat vermogen ontnemen, ons stelselmatig doordringen van de zinneloosheid van alles, dat is: langzaam de volledige abdicatie van de mens voorbereiden, ons dwingen vrijwillig afstand te doen van wat de mens pas werkelijk tot mens maakt, dat bezielende element dat aan iedere definitie ontsnapt, geest.
Het heeft voor ons alleen maar zin ons een werkelijkheid voor te stellen, waarin de mens de waarden bepaalt. Die zinneloosheid: een wereld zonder menselijke maatstaven, gaat ons niet aan. Wie moet ons het besef van onze rechten, plichten en verantwoordelijkheden even als wij het niet zelf doen? Zelf beslissen wij over onze vrijheid en on-vrijheid. Zelf moeten wij de schijn-orde doorzien van de politieke en religieuze systemen, de voosheid van al die leuzen die, goed of kwaad bedoeld, dat is om het even, toch uiteindelijk onze on-vrijheid beogen. De mens is de bron van alle zin, on-zin en waan-zin.

De Stemvork

RUBRIEK VOOR DE SPREKERS

WAT VERWACHT DE SPREKER VAN DE GEMEENSCHAPPEN?

Zoals ik reeds in het vorig nummer heb medegedeeld, heb ik op mijn artikel over bovenstaand onderwerp een reactie ontvangen. Ik ben dankbaar voor deze reactie, niet alleen omdat deze mij het gevoel geeft, dat toch aandacht wordt geschonken aan hetgeen in deze rubriek wordt geschreven, doch vooral omdat de schrijver een volkomen aan mijn opvattingen tegengesteld standpunt inneemt. Nu is dat, geloof ik, meer ogenschijnlijk dan reëel, maar in ieder geval kan des te duidelijker blijken, waar het kernpunt van ons verschil in opvatting ligt.
De heer A. J. Wevers schrijft als volgt:

„In de Stemvork van september/oktober worden wij uitgenodigd in de „pen te klimmen en onze mening eens kenbaar te maken over, wat wij „als sprekers van de gemeenschappen verwachten.
„Ik maak van die uitnodiging graag gebruik, om als mijn mening te „zeggen, dat wij als sprekers niet meer kunnen verwachten, dan de ge„meenschap in staat is op te brengen. Ik schroom dus wel, om bepaalde „eisen aan de verdere vormgeving te stellen en zal dit temeer doen naar „mate „wij daar wel eens op tegenstand zullen stuiten".
„Als wij met onze namen en adressen op de sprekerslijst staande, een „uitnodiging ontvangen in een gemeenschap te komen spreken, zijn wij „vrij (voorzover wij door onze binding met het Verbond en zijn idealen „vrij kunnen zijn), die uitnodiging te aanvaarden of een reden op te „geven, waarom wij verhinderd zijn. Als ons antwoord „ja" is, lijkt het „mij moeilijk daaraan de eis te verbinden, dat wij dan grammofoonmuziek „vooraf en na wensen, geen debat zullen toestaan, bloemen op het spreek„gestoelte wensen, één of andere versiering aangebracht willen zien en „dat geen vragen gesteld mogen worden.
„Het komt mij voor, dat wij het aan de ons ontvangende gemeenschap „besturen moeten overlaten, wat zij er van maken. Wat men er onder „bepaalde omstandigheden van kan maken, zou een onderwerp kunnen „zijn, dat de gewestelijke besturen met hun gemeenschap-besturen bespre„ken. In vele gevallen is dit werkelijk veel meer dan thans het geval is.
„Een algemeen recept is hiervoor echter niet te geven. Sfeer is iets zeer „subtiels, dat moet passen bij het karakter en/of de aard van de luiste„raars, wonende in bepaalde streken van ons land.
„'k Herinner mij een bijeenkomst met muziek en declamatie voorafgaande

„aan en na de spreker, waar toch geen sfeer was, hoe goed ook bedoeld „en andere in kleine café-zaaltjes met weinig bezoekers, waar het zaaltje „geladen was vol met aandacht en spanning. Daar was wel sfeer.
„Neen, wij mogen als sprekers geen eisen stellen aan de gemeenschappen. „Wij hebben in het Verbond een dienende taak op ons genomen. Wij zul„len die taak zo goed mogelijk moeten vervullen, de hoogste eisen aan ons „zelf stellende, wetende dat van ons als zaaiers van woorden en gedach„ten en gedachten iets verwacht wordt, door de luisteraars. Wij brengen „als sprekers zelf een sfeer mee door de wijze waarop wij ons onder„werp „brengen".
„Zou u „het nemen", dat van u als spreker meer en iets anders gevraagd „werd, dan dat u zich geeft zoals u bent en in overeenstemming met uw „eigen wezen? Laten wij als sprekers dan ook geen eisen stellen aan de „gemeenschappen en de stijlvorming binnen de gemeenschappen overlaten „aan hen, die zich met de interne organisatie van het werk in de gemeen„schappen bezig houden.
„Ook hiermee is het laatste woord nog niet gezegd, al is het dan iets an„ders dan in de vorige Stemvork klonk.

Het betoog van Wevers komt dus hierop neer: Laat aan de gemeenschapsbesturen de organisatie van de bijeenkomsten en bepaal je als spreker tot het spreken. Ieder zijn eigen taak, ieder zijn eigen verantwoordelijkheid. In beginsel is dit ook voor mij een aanvaardbare gedachte, maar ik vind het daarnaast toch een kwalijke zaak, wanneer, in welke organisatie dan ook, een ieder zich uitsluitend beperkt tot zijn eigen terrein en zich angstvallig hoedt voor suggesties omtrent de taak van de ander. Dit geldt zeker voor bijeenkomsten in ons verbond, waar het gaat om een gemeenschappelijke taak, die alleen door samenwerking van alle betrokkenen op de juiste wijze kan worden vervuld. Uiteindelijk gaat het niet om de spreker of het gemeenschapsbestuur, doch om de toehoorders. En of die aan hun trek komen, mag toch dikwijls nog worden betwijfeld, een twijfel, die Wevers zeker deelt, wanneer hij tot uitdrukking brengt, dat er „in vele gevallen veel meer van te maken is dan thans het geval is".
Ik zou dan ook niet weten, welke redelijke bezwaren er kunnen gelden, wanneer de spreker over de organisatie zijn woordje mee zou willen spreken. Hij beschikt dikwijls over een ruime ervaring van de wijze, waarop in verschillende gemeenschappen de bijeenkomsten worden georganiseerd. Hij is daardoor in staat tot vergelijken en zal moeten constateren, dat het ene gemeenschapsbestuur er veel meer van weet te maken dan het andere. Het lijkt mij dan ook een daad van wijs beleid voor elk gemeenschapsbestuur het oor te willen lenen aan voorstellen van de zijde van de spreker.
Omgekeerd aanvaard ik de consequentie dat ook de gemeenschapsbesturen bepaalde verlangens aan de spreker kenbaar kunnen maken en zie daarin bepaald geen aantasting van het wezen van de spreker, zij het dat er uiteraard bepaalde grenzen zijn. Die zijn er dan aan twee kanten, omdat noch de ene noch de andere partij iets opgedrongen moet krijgen. Vandaar, dat ik ook zo sterk de nadruk heb gelegd op het vooroverleg tussen spreker en gemeenschapsbestuur. Bij mijn weten gebeurt dat vrijwel nooit en dat vind ik de ernstigste fout.
Juist een dergelijk overleg geeft een goede mogelijkheid voor spreker en

gemeenschapsbestuur om te beslissen een bepaalde spreekbeurt te aanvaarden of een spreker definitief uit te nodigen. Zolang ons ja of neen op een uitnodiging aan ons als sprekers alleen maar bepaald wordt door onze beschikbare tijd, meen ik dat er iets scheef zit. Ik geloof niet dat de rede die een spreker uitspreekt in een bijeenkomst als op zich zelf staand is te beschouwen. Uit talloze ervaringen heb ik kunnen vaststellen, dat de toespraak dikwijls staat en valt met het omringende.
Uiteraard betekent dit anderzijds niet dat de door mij genoemde elementen, als muziek en geen debat, altijd bepalend moeten zijn. Ik ga met evenveel plezier op zijn tijd spreken in een echte debatvergadering, maar dan moet mijn toespraak daarop ook worden afgestemd en de gehele sfeer daaraan aangepast zijn.
Tenslotte zou ik Wevers en mijn lezers nog eens nadrukkelijk willen zeggen: het gaat niet om persoonlijke voorkeuren, maar wel om een meer sfeervol samenzijn in de gemeenschap. Daarin heeft de spreker een taak en het gemeenschapsbestuur en alleen een nauwe samenwerking kan de gewenste eenheid in een bijeenkomst brengen, al dan niet met muziek!

W. C. Koppenberg

BOEKRECENSIE

Een boek, dat ik ieder, die voor het H.V. spreekbeurten vervult kan aanbevelen: „Die Zukunft des Unglaubens" van Gerard Szczesny (Paul List Verlag München 1958). Het bevat „Zeitgemässe Betrachtung eines Nichtchristen" en richt zich tot allen, die niets kunnen aanvangen met de traditionele christelijke leerstellingen.
In dit boek roept de schrijver zijn lezers op om in deze overgangstijd niet alleen duidelijk uit te spreken, wat hen van de christelijke kerken scheidt, maar het niet bij deze negatieve uitingen te laten. Het christendom heeft zich vastgebeten in denkbeelden, die vele eeuwen geleden in de toenmalige westerse wereld hun betekenis hadden, die echter sinds dien geen wezenlijk verandering ondergingen. Die „Wandlungsunfähigkeit" heeft gemaakt, dat deze bron van geestelijk voedsel voor velen verstopt geraakte. Wie dit eenmaal heeft ontdekt, heeft de plicht mee te bouwen aan een levens- en wereldbeeld, dat de culturele verworvenheden van de laatste eeuwen in zich vermag op te nemen en dat open blijft voor wat in de verdere voortgang aan het licht zal komen. Dit klemt des te meer, omdat de heersende onklaarheid in dit opzicht er de oorzaak van is geweest, dat allerlei „Ersatzreligionen" bij vele losgeslagenen gemakkelijk ingang vonden. Szczesny denkt hierbij allereerst aan het nationaal-socialisme, het fascisme en het communisme, ook echter aan het materialisme als wereldbeschouwing, aan een visie op de mens, die zich uitsluitend op de psychoanalyse baseert enz. Een uitvoerige levendig geschreven geschiedenis van het christendom en haar invloed op deze beschaving, hier en daar onderbroken door goede opmerkingen over de andere wereldgodsdiensten, voert dan tot de behandeling der „Ersatzreligionen", de overgang tot een voorlopige ontwikkeling van Szczesny's eigen opvattingen, die hij begint in het hoofdstuk „Von der Physik zur Metaphysik", een opschrift, dat een beginselverklaring inhoudt. Wat de wetenschap leren kan over het

mens zijn is te weinig voor een goed functionerende levensovertuiging, maar alleen beschouwingen, die daarvan uitgaan en er volop rekening mee houden, kunnen ons bij onze pogingen het leven zin te geven verder helpen. Het bewogen betoog van de schrijver, mag niet altijd objectief zijn, het inspireert en het prikkelt tot nadenken.

Dr. D. H. Prins

VARIA EX CATHEDRA

DAT MIN-ZAAM HUMANISME !

Het zal u — gewaardeerde spreker — dit jaar weer twaalf maanden vergund zijn uw zeggingskracht in dienst te stellen van de begripsverruiming. Bij voorbaat, ter activering van uw vele bekwaamheden, diene uitdrukkelijk te worden vastgesteld:
niemand uwer mede-humanisten zal bevoegd zijn u te kapittelen aan de hand van enig formulier; hetzij betreffende uw geloof (resp. bij- of ongeloof), hetzij betreffende de wijze waarop u meent hieraan uitdrukking te moeten geven.
Het is mogelijk dat dit sommigen uwer te soepel voorkomt. U denkt misschien — en eigenlijk terecht — dat zodoende een kans vervalt, uw woorden een dreigende of geselende inhoud te geven, op 't kantje af tegen tuchtmaatregel. Terecht omdat de greep op uw toehoorders groter kan zijn, wanneer die zich in de ban voelen van een stille huivering door uw gewaagde uitlatingen, met een humanistische marteling van de woordvoerder in het verschiet.
't Is iets om over te denken. Naast de verdienste dat het humanisme eigen-aardig is, is het ook zachtaardig en goedaardig. Je kunt als spreker bijvoorbeeld nooit iemand in zijn kraag grijpen en zeggen dat die ommetjes aan de buitenkant van het leven nu maar eens afgelopen moeten zijn, en dat-ie zijn plichten heeft te vervullen.
Iemand schreef eens dat humanisten altijd zo ver gaan dat ze iemand proberen te „benaderen", als dieren die elkaar besnuffelen. Ook wel, daarna, te begrijpen, maar zonder te grijpen.
Godfried Bomans wees er eens op dat wij Hollanders min of meer op de hurken leven. We verkleinen onze taal en spreken over: een babbeltje opwerpen; een tikje verlegen; een stukje proza; een woordje meespreken... een tijdje; groetjes, kopje, potje, dotje. (Tenzij we kwaad worden: schurk, ploert, ellendeling, enz.)
Een ander signaleerde ons negativisme: ònhebbelijk, ònkuis, ònjuist, òngodsdienstig, ònmenselijk. We weten er geen weg mee omdat we het positieve tot een karikatuur maken: een gelikte beer, het gerijmde verstand, een gerepte maagd, en de stuimige jongeling die het kreukbare meisje deugend toelachte.
Wij voelen als schrijvende hoe wrikbaar de spreker staat tegenover zijn toehoorders, al kan hij bij hen een pot breken. Laten we deze nozele regelen beëindigen met de wens dat u in 1960, ofschoon tegenzeggelijk in het oog van anderen, van achter de katheder op beholpen wijze durft zeggen wat vertogen is voor de tuchtige mens.

d'See-Uyl.